

“เวียงเชียงรุ่ง” ชุมชนบนเส้นทางการค้าในเขตภาคเหนือตอนบน : ศึกษาจากเครื่องปั้นดินเผาเวียงเชียงรุ่ง

อุษณีย์ ธงไชย¹

บทคัดย่อ

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา พบว่าหลักฐานกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าตำนานและจารึกคือ เครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมากที่เหลือทิ้งอยู่ในแหล่งโบราณคดีต่างๆ เมื่อศึกษาและวิเคราะห์เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ร่วมกับหลักฐานอื่นๆ จะสามารถบอกเล่าเรื่องราวของพื้นที่นั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

“เวียงเชียงรุ่ง” ชุมชนบนเส้นทางการค้าในเขตภาคเหนือตอนบน : ศึกษาจากเครื่องปั้นดินเผาเวียงเชียงรุ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง เครื่องปั้นดินเผาเวียงเชียงรุ่ง ซึ่งเป็นการเก็บตัวอย่างเครื่องปั้นดินเผาในเขตพื้นที่วัดเวียงเชียงรุ่ง ตำบลทุ่งก้อ อำเภอเวียงเชียงรุ่ง จังหวัดเชียงใหม่ และบริเวณใกล้เคียง เพื่อจัดทำฐานข้อมูลเครื่องปั้นดินเผาเวียงเชียงรุ่ง ซึ่งประกอบด้วยเครื่องปั้นดินเผาล้านนา สุโขทัย และจีน

การพบเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งต่างๆ มารวมอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ประกอบกับที่ตั้งของเวียงเชียงรุ่ง รวมทั้งการพบจารึกเวียงเชียงรุ่ง ทำให้นำไปสู่การตั้งคำถามว่าพื้นที่นี้มีความสำคัญอย่างไร เพราะเหตุใดจึงพบเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมากจากหลายพื้นที่มารวมกันในพื้นที่เดียวกัน จากคำถามดังกล่าวนำไปสู่การศึกษาหาคำตอบด้วยการบูรณาการผลการวิเคราะห์เครื่องปั้นดินเผาจากเวียงเชียงรุ่งกับหลักฐานประวัติศาสตร์เข้าด้วยกัน จากผลของการศึกษาทำให้ได้ข้อสรุปว่า เวียงเชียงรุ่งเคยมีการอยู่อาศัยของชุมชนมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ชุมชนเหล่านี้อาจจะมีทั้งคนที่ตั้งถิ่นฐานถาวรและกลุ่มที่เดินทางผ่านไปมาแวะพักแล้วเดินทางต่อ กลุ่มคนเหล่านี้อยู่กันอย่างต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 25 เข้าใจว่าเมืองนี้เริ่มร้างไปเมื่อมีการสร้างถนนและใช้รถยนต์ทำให้การเดินทางสะดวกและรวดเร็วขึ้น การแวะพักระหว่างทางจึงไม่จำเป็นอีกต่อไป ฉะนั้นเมืองนี้จึงค่อยๆ หายไปจนกลายเป็นเมืองร้างไปในที่สุด

¹ รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อีเมล usanee1955@gmail.com

จากการขุดค้นทางด้านโบราณคดีในปัจจุบันได้พบเมืองในลักษณะเดียวกันนี้ไม่น้อยในเขตอำเภอพญาเม็งราย อำเภอเวียงชัย และอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย แต่ละเมืองได้พบหลักฐานการอยู่อาศัยทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุกระจายโดยทั่วไป เช่นเดียวกับเวียงเชียงรุ้ง

คำสำคัญ : 1. เครื่องปั้นดินเผาเวียงเชียงรุ้ง. 2. เครื่องปั้นดินเผาล้านนา. 3. ชุมชนบนเส้นทางการค้า.

“Wiang Chiang Rung”, a Community on a Trade Route in the Upper North: A Case Study of Wiang Chiang Rung Pottery

Usanee Thongchai²

Abstract

In the study of Lanna history, there is one group of evidence which is as important as a legend and inscription, that is, a large amount of pottery left in various archeological sites. When one studies and analyzes these potteries together with other evidences, one can get stories about the areas very well.

This paper is part of a research project entitled Wiang Chiang Rung Pottery. This research randomly selected pottery in Wiang Chiang Rung temple at Tung-gor sub-district, Wiang Chiang Rung district and the surrounding area to develop a database of Wiang Chiang Rung pottery which comprises Lanna, Sukhothai and Chinese pottery.

The discovery of pottery from various ancient kilns in one place, the location of Wiang Chiang Rung as well as the inscription led to the question about the significance of this area and the reasons why a large number of potteries was found here. This study used integrated approach of ancient pottery analysis and historical evidence analysis.

The result of the study shows that Wiang Chiang Rung area was once a living community from the beginning of 19th century B.E. It was likely that in this community there were people who lived here permanently and travellers who stayed briefly and continued their journey. These groups of people continued to live here until 25th century B.E. It is believed that this city was deserted when there were roads and cars, which made the journey more convenient. Therefore, people did not have to stop during their journey. As a result, the town gradually

² Associate Professor at Department of History, Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand. E-mail address: usanee1955@gmail.com

lost their importance until it was a deserted place. From the archeological excavation at the present time, it is found that there are similar towns in the area of Phaya Mengrai sub-district, Wiang Chai district and Teng district, Chiang Rai province. Each town has evidence of inhabitation with ancient places and ancient objects scattering around the area like those found in Wiang Chiang Rung.

Keywords: 1. Wiang Chiang Rung Pottery. 2. Lanna Pottery. 3. Community on a Trade Route.

เชิงใหม่ : ศูนย์กลางการค้าในเขตภูมิภาคตอนบน

จุดมุ่งหมายประการหนึ่งของพระยามังรายในการตั้งเมืองเชิงใหม่บนริมฝั่งแม่น้ำปิง ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง-วัง คือ ต้องการให้เชิงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างภูมิภาคตอนบนกับเมืองท่าตอนล่าง

ภูมิภาคตอนบน หมายถึง อาณาจักรล้านนาและเมืองต่างๆ ที่อยู่เหนืออาณาจักรล้านนาขึ้นไป

1. **อาณาจักรล้านนา** เกิดจากการรวมตัวของเมืองต่างๆ ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มระหว่างภูเขาสูงที่ทอดยาวจากเหนือลงใต้ ที่ราบลุ่มแม่น้ำเหล่านี้ประกอบด้วย

1.1. **บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง-วัง** ประกอบด้วยเมืองสำคัญๆ คือ เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง บริเวณนี้เป็นที่รวมของสินค้าจากเมืองตอนบนก่อนส่งออกลงสู่เมืองท่าตอนล่าง

1.2. **บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-แม่น้ำอิง และฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง** หรือที่เรียกว่า แคว้นโยน ประกอบด้วยเมืองสำคัญต่างๆ ดังนี้คือ เชียงราย เชียงแสน เชียงของ และพะเยา เป็นต้น แคว้นโยนมีความสำคัญในฐานะเป็นบริเวณที่รับศึกและสินค้าที่มาจากเขตยูนนาน เชียงตุง และล้านช้าง เป็นต้น

1.3. **ที่ราบลุ่มแม่น้ำยม-น่าน** หมายถึงบริเวณที่ตั้งของเมืองแพร่และน่าน

2. เมืองต่าง ๆ ที่อยู่เหนืออาณาจักรล้านนาขึ้นไป ประกอบด้วย

2.1. **เขตทางตอนบนของพม่า** หมายถึงเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำสาละวินประกอบด้วยเมืองในกลุ่มไทใหญ่ กลุ่มกะฉิ่นและชนกลุ่มน้อยกลุ่มอื่นๆ พื้นที่นี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วย ของป่า แร่ธาตุ และอัญมณี สินค้าเหล่านี้ส่งเข้ามายังล้านนา โดยผ่านฝางและเชียงแสน

2.2. **เขตทางตอนใต้ของจีน** เช่น แถบยูนนาน ลิบสองพันนา และเชียงรุ่ง เป็นต้น สินค้าสำคัญที่ส่งจากพื้นที่นี้เข้ามายังล้านนา ประกอบด้วยน้ำผึ้ง ชะมดเซ็ด และหม้อทองเหลือง เป็นต้น เข้าใจว่าน่าจะส่งผ่านเข้ามาทางเมืองเชียงแสน ก่อนที่จะส่งต่อลงมายังเชิงใหม่

2.3. **หลวงพระบาง** สินค้าที่สำคัญของที่นี่คือเครื่องและกำยาน มีหลักฐานกล่าวว่า หลวงพระบางเป็นแหล่งกำยานที่ดีที่สุด และเชื่อว่ากำยานเหล่านี้ถูกส่งผ่านเข้ามายังเชิงใหม่ แล้วส่งออกลงสู่เมืองท่าตอนล่าง เนื่องจากมีหลักฐานปรากฏในบันทึกของพ่อค้าต่างชาติว่าเชิงใหม่เป็นแหล่งส่งกำยานที่สำคัญ (Fine Arts Department, 1975: 102) สันนิษฐานว่าสินค้าเหล่านี้ถูกส่งเข้ามาโดยผ่านเมืองเชียงของ เชียงแสน

และเชียงใหม่ ตามลำดับ

เมืองท่าตอนล่าง หมายถึง เมืองท่าส่งออกสินค้าจากภายในภูมิภาคไปสู่เมืองภายนอกภูมิภาค เช่น จีน ญี่ปุ่น อินเดีย และอาหรับ เป็นต้น เมืองท่าตอนล่างแบ่งเป็นเมืองท่าสองฝั่งมหาสมุทร คือ

เมืองท่าทางฝั่งอ่าวไทย ประกอบด้วย อยุธยาและกรุงเทพฯ ตามลำดับ

เมืองท่าทางฝั่งอันดามัน หมายถึง เมืองท่าตอนล่างของพม่าหรือหัวเมืองมอญ ประกอบด้วย พะโค เมาะตะมะ มะริด ทวาย และตะนาวศรี เป็นต้น

ด้วยสภาพการค้าจากเหนือลงใต้ดังกล่าวนี้ ทำให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางที่เหมาะสมเนื่องจากตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างแคว้นโยนกับเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน รวมทั้งยังสามารถติดต่อกับเมืองท่าตอนล่างได้อย่างสะดวกโดยใช้แม่น้ำปิงเป็นเส้นทางสายหลัก

จากความเหมาะสมดังกล่าวทำให้มีหลักฐานของล้านนาจำนวนมากไม่น้อยกล่าวถึงการเดินทางของกลุ่มพ่อค้าจากที่ต่างๆ เข้ามาทำการค้าขายในอาณาจักรล้านนาเป็นจำนวนมาก เช่น กฎหมายล้านนากล่าวว่า "...คนผู้อันลูกทิดานุกิตมา ม่าน เมือง ไทย ฮ่อ และกุลลา..." และในคำวาทะกล่าวว่า "...ผู้พ่อค้าต่างพันนา...ชาวเหนือชาวใต้ต่างอันมี ต่างคำ..." (Lanana Custom Law, 1975: 6)

ดังที่กล่าวแล้วว่าอาณาจักรล้านนาเกิดจากการรวมตัวของเมืองต่างๆ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำที่ตั้งอยู่ระหว่างเทือกเขาสูง ซึ่งเมื่อหากดูเผินๆ แล้ว เทือกเขาสูงเหล่านี้คืออุปสรรคสำคัญในการติดต่อระหว่างเมืองต่างๆ แต่โดยความจริงแล้วเทือกเขาสูงเหล่านี้กลับมีคุณค่าต่ออาณาจักรล้านนาอย่างมาก คือ นอกจากจะเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสินค้าของป่านานาชนิดจำพวก น้ำผึ้ง กล้วย ฝรั่ง และแร่ธาตุ ซึ่งสามารถสร้างรายได้อย่างสูงให้กับอาณาจักรล้านนาแล้ว เทือกเขาสูงเหล่านี้ยังเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญๆ เช่น แม่น้ำปิง แม่น้ำกก แม่น้ำลาว และแม่น้ำอิง เป็นต้น

นอกจากแม่น้ำสายใหญ่ดังกล่าวแล้ว ยังมีแม่น้ำสายเล็กๆ อีกมากมาย เช่น น้ำปาย น้ำยม น้ำฝาง น้ำคำ น้ำแม่สาย น้ำแม่จัน และน้ำแม่เมย เป็นต้น แม่น้ำทั้งสายใหญ่และสายเล็กเหล่านี้ทำหน้าที่เชื่อมต่อกันเป็นใยแมงมุมครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ ราวกับเป็นโครงข่ายการคมนาคมขนาดใหญ่ที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองต่างๆ ควบคู่ไปกับการคมนาคมทางบกของคาราวานพ่อค้าวัวตัวต่างและม้าต่าง ตัวอย่างของการเดินทางระหว่างเมืองที่สำคัญ เช่น

การติดต่อระหว่างเชียงใหม่กับบริเวณแคว้นโยน ใช้การล่องน้ำปิงสลับกับการเดินบก ซึ่งจะเห็นได้จากการเดินทางของคาร์ลบีค ซึ่งเล่าเรื่องการเดินทางไปกลับระหว่างเมืองเชียงใหม่ เชียงราย และเชียงแสนไว้ดังนี้

...ออกจากเชียงใหม่ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2425 หนทางสู่พร้าว ต้องผ่านแม่น้ำแมงกาบ (แม่น้ำแมงัด) (Meh Ngat?) ที่ไหลเชี่ยว ...ออกจากเมืองพร้าวไปเมืองฝางพร้อมช้าง 9 เชือก และลูกช้างอีก 2 เชือก หนทางสู่เมืองฝางผ่านช่องเขาสูงชันข้ามแม่น้ำแมงกาบ พักแรม 1 คืน ข้ามแม่น้ำฝาง พบขบวนพ่อค้าเงี้ยว พักแรมใกล้กัน รุ่งเช้าเดินทางที่ราบพบขบวนล่าสัตว์ของเจ้าเมืองเชียงใหม่ ...ออกเดินทางจากฝางไปหมู่บ้านเงี้ยวที่ทำตอน ...จากทำตอน ล่องเรือไปตามแม่น้ำกก 2 วัน ถึงเชียงราย... จากเชียงรายล่องแม่กกไป เชียงแสน... จากเชียงรายเดินทางด้วยเรือผ่าสายน้ำที่ไหลเชี่ยวถึงทำตอนและเดินบกต่อเข้าเมืองฝาง ...ที่เมืองฝางหมู่บ้านริมน้ำปิงเพื่อต่อแพและนำสัมภาระล่องไป เชียงใหม่... ถึงเชียงใหม่วันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2425... (Fine Arts, Departments, 1987: 21, 28)

เนื่องจากการเดินทางที่ยากลำบากและใช้เวลานานกว่าจะถึงจุดหมาย ทำให้บนเส้นทางคมนาคมแต่ละเส้นมักจะมีเมืองหรือชุมชนต่างๆ ที่ทำหน้าที่เอื้อประโยชน์ให้กับพ่อค้าในการเดินทางค้าขายไปมา บางเมืองเป็นแหล่งแวะพักเติมเสบียงทั้งอาหารและน้ำ รวมทั้งซื้อขายสินค้าต่างๆ เช่น การเดินทางล่องแม่น้ำปิงระหว่างตากถึงเชียงใหม่ เป็นเส้นทางที่นักเดินทางต่างทราบดีว่ามีความลำบากมากเพราะมีเกาะแก่งและกระแสน้ำเชี่ยวมาก ดังจะเห็นได้จากการอธิบายภาพการเดินทางผ่านเกาะแก่งแห่งนี้ของปีแอร์ โอต นักกฎหมายชาวเบลเยียมที่เดินทางขึ้นไปเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2440 ดังนี้

...ในบางตอนกระแสน้ำเชี่ยวจัดจนลูกเรือต้องยอมแพ้อันตรายอย่างยิ่ง อีกประการหนึ่งซึ่งต้องคอยระวังอย่างมากได้แก่ ท่อนซุงที่ลอยมาตามน้ำ... ข้าพเจ้าแลเห็นท่อนซุงขนาดมหึมากำลังพุ่งมาใส่เราด้วยกำลังแรง พวกลูกเรือเห็นทันเวลาและเอาเรือหลบหลังโขดหินเสียก่อน... (Chantharawithan, 1996: 61-63)

จากความยากลำบากเช่นนี้ทำให้การเดินทางค่อนข้างช้าและต้องใช้เวลา ฉะนั้นตามรายทางจึงมี “..หมู่บ้านเรียงรายติดต่อกันทั้งสองฝั่งแม่น้ำ...” บางหมู่บ้านที่แวะพักก็มีชาวบ้านนำอาหารมาขาย “...ประมาณบ่ายสามโมงเรามาถึงหมู่บ้านของพวกเขาเป็นหมู่บ้านแรกที่เรพบหลังล่องเรือมานานชาวบ้านที่ยากจนอาศัยอยู่ได้โดยเก็บผักและผลไม้ขายให้เรือแพที่ผ่านไปมา...” (Chantharawithan, 1996: 66)

การเดินทางจากที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงไปยังเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกกก็มีเมืองแวะพักเช่นเดียวกันนี้ เช่นเมืองแกน เป็นเมืองแวะพักจากพร้าวเข้าสู่เชียงใหม่ เวียงกาหลงและเวียงบัวเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อส่งออก ทำให้มีกลุ่มพ่อค้าแวะเข้าไปเพื่อนำเครื่องปั้นดินเผาไปขายยังพื้นที่ต่างๆ เป็นต้น

ภาพที่ 1 เส้นทางสู่เมืองลำปางในเดือนพฤษภาคม **ภาพที่ 2** การเดินทางล่องแม่น้ำปิงในช่วงเดือนพฤษภาคม
พ.ศ.2425 ของคาร์ล บ็อค พ.ศ.2425 ของคาร์ล บ็อค

(Phantharangsi and Theekhara,2007)

(Phantharangsi and Theekhara,2007)

เมืองเหล่านี้นอกจากจะพบร่องรอยของการอยู่อาศัย เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ทั้งเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องมือโลหะแล้ว ยังพบร่องรอยของ ศาสนสถานอยู่ทั่วไปแทบจะทุกเมือง เช่น จากการสำรวจในบริเวณเมืองแกนซึ่งเป็นเมืองแหวะพักจากพร้าวเข้าสู่เชียงใหม่ ได้พบทั้งแหล่งเตาผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งปัจจุบันเรียกว่าเตาอินทิล และพบซากวัดร้างอีกไม่น้อยกว่า 30 แห่ง

เวียงเชียงรุ่ง : เมืองบนเส้นทางผ่านในเขตภาคเหนือตอนบน

เวียงเชียงรุ่งหรือเวียงฮังมีลักษณะเป็นเนินสูงคล้ายหลังเต่าตั้งอยู่กลางทุ่งนามีเนื้อที่ประมาณ 500-600 ไร่ เป็นเมืองโบราณชนิดที่มีคูน้ำคันดิน 3 ชั้น คือ

1. คูเมืองชั้นในสุด มีลักษณะเป็นรูปวงแหวน ชาวบ้านเรียกว่า *ร่องทราย* ยาวประมาณ 3 กิโลเมตร กว้าง 14 เมตรและลึกประมาณ 3 เมตร

2. คูเมืองชั้นกลาง ตั้งอยู่ห่างจากคูเมืองชั้นในประมาณ 50 เมตร ชาวบ้านเรียกว่า *“ฮ้อง (ร่อง) ลึก”* ยาวรอบเมืองประมาณ 5 กิโลเมตร กว้าง 30 เมตร ลึก 5-7 เมตร

3. คูเมืองชั้นนอก ตั้งอยู่ห่างจากคูเมืองชั้นกลางประมาณ 1.82 เมตร ชาวบ้านเรียกว่า *“ฮ้องจิก”* ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร กว้าง 12 เมตร ลึก 2 เมตร สำหรับคูเมืองชั้นนอกทางด้านทิศตะวันตกใช้แม่น้ำลาวเป็นคูเมืองส่วนหนึ่ง ปัจจุบันแม่น้ำลาวที่ไหลผ่านเวียงเชียงรุ่งต้นขึ้นและเปลี่ยนทางเดินกลายเป็นแม่น้ำลาวร้างไปแล้ว (Khunsri And Chuenchom, 2010: 18)

ภาพที่ 3 แผนที่วัดเวียงเชียงรุ่ง

ปัจจุบันเวียงเชียงรุ่งตั้งอยู่ที่บ้านห้วยเคียน หมู่ 10 ตำบลทุ่งก่อ อำเภอเวียงเชียงรุ่ง จังหวัดเชียงราย จากการสำรวจของหน่วยศิลปากรในเขตพื้นที่อำเภอเวียงชัยและอำเภอพญาเม็งราย ซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับอำเภอเวียงเชียงรุ่ง ได้พบเมืองโบราณเป็นจำนวนมาก เช่น ในเขตอำเภอเวียงชัยมีประมาณ 28 เมือง โดยเฉพาะในเขตตำบลทุ่งก่อมีถึง 5 เมือง (ยังไม่นับเวียงเชียงรุ่ง) ในเขตอำเภอพญาเม็งรายมีประมาณ 10 เมือง เมืองโบราณที่พบมีลักษณะคล้ายคลึงกับเวียงเชียงรุ่ง คือส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนเนินน้ำท่วมไม่ถึง เป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินและอยู่ใกล้แหล่งน้ำ นอกจากนั้นในแต่ละเมืองยังพบซากโบราณสถาน และเครื่องมือเครื่องใช้แบบเดียวกันโดยเฉพาะ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันในกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ รวมทั้งกลองยาสูบด้วย เป็นต้น (Thongchai, 2011: Appendix 7)

สันนิษฐานว่าเมืองโบราณเหล่านี้คงจะตั้งขึ้นมาเพื่อตอบสนองการเดินทางไปมาของผู้คนจากที่ต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้เพราะพื้นที่นี้ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคม ระหว่างเชียงราย เชียงแสน เชียงของ และน่าน ซึ่งเป็นจุดผ่านขึ้นไปยังเมืองต่างๆ ที่อยู่เหนืออาณาจักรล้านนาขึ้นไป เช่น

เชียงแสน เป็นประตูเข้าออกไปยังกลุ่มหัวเมืองตอนบนคือ ยูนนาน ลีปสอง พันนา และกลุ่มหัวเมืองไทยใหญ่ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จาก เมื่อคาร์ล บ็อค ต้องการเดินทางไปเชียงตุง เขาต้องเดินทางผ่านเชียงแสน จึงเข้าไปขออนุญาตเจ้าเมืองเชียงราย

ภาพที่ 4 เรือที่คาร์ล บ็อคใช้ในการเดินทางเชียงแสน (Fine Arts, Department, 1987: 1)

เพื่อจะเดินทางไปเชียงตุง แต่เจ้าเมืองเชียงตุงไม่อนุญาต เพราะกลัวจะไม่ปลอดภัย เนื่องจากในขณะนั้น "...พวกเงี้ยวกำลังสะสมดินปืน กระสุนปืนและกำลังขอสุมผู้คนอยู่ คาดว่า หัวหน้าในเขตใกล้เคียงคงจะยกพวกมายึดเอาเชียงแสนครั้งหนึ่งเร็ว ๆ นี้..." (Phantharangsi and Theekhara, 2007: 298-299) หรือเมื่อศาสตราจารย์ เดเนี่ยล แมคคิล วารี จะเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาที่เมืองเลน เมืองสิงห์ และสิบสองพันนา ท่านก็เดินทางจากเชียงใหม่ เชียงรายผ่านเชียงแสนและข้ามแม่น้ำโขงที่เชียงแสนขึ้นไป (Tanrattanukul, 1994: 420-421, 452-453)

เข้าใจว่าแม่น้ำกาน่าจะเป็นแม่น้ำสายใหญ่ เพราะเรือที่คาร์ล บ็อคใช้ในการเดินทางเป็น "...เรือลำใหญ่ที่เจ้าเมืองเกียงราย (เชียงราย) กรุณาให้ยืม..." (Fine Arts, Department, 1987: 5)

เชียงของและน่าน เป็นประตูเข้าออกไปยังกลุ่มหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือ คือหลวงพระบาง ดังจะเห็นได้จากเมื่อเซอร์เบิร์ท วาริงตัน สมิทธ์ ต้องการจะเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปหลวงพระบางนั้น เขาได้ผ่านเมืองน่านและเชียงของก่อนเข้าสู่หลวงพระบาง "...จากเมืองน่าน ขึ้นตอนต่อไป คือค้นหาเส้นทางที่ดีที่สุดที่ข้าพเจ้าจะสามารถเดินข้ามสันปันน้ำไปยังเชียงของบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงได้ ...การเดินทางจากเชียงของไปยังหลวงพระบาง (หรือเมืองหลวงที่ค้นหาก็ไปเขาเรียกกันว่ามหานคร great town) หากไม่มีอุปสรรคระยะทางที่จะใช้เวลาในการเดินทางราว 5 ชั่วโมง (การเดินทางที่เขวกลับใช้เวลาในการเดินทาง 10-15 วัน)..." (Thongtan, 2001: 69)

เชียงราย เป็นหัวเมืองหลักในการเดินทางจากแคว้นโยนลงสู่เมืองต่างๆ ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ก่อนลงสู่เมืองท่าตอนล่างทั้งสองฝั่ง

ศาสนสถานที่พบมากมายในเมืองเหล่านี้เป็นหลักฐานอย่างดีที่อธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในขณะที่หลักฐานการเดินทางของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในพื้นที่นี้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4-5 ได้อธิบายให้เห็นภาพของกิจกรรมค้าขายภายในเมืองเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

1. บันทึกการเดินทางของปีแอร์โอรด์ นักกฎหมายชาวเบลเยียมที่เดินทางขึ้นไปพิจารณาคดีที่เมืองเชียงใหม่และเดินทางเข้าไปยังเชียงแสน เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2440 เล่าถึงการค้าในเมืองแมงซี ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับเชียงแสน และอยู่บนเส้นทางที่เป็นเส้นตัดระหว่างเชียงแสน และเชียงตุงก่อนเข้าสู่เมืองเชียงราย

...การค้าทั้งหลายของรัฐฐานและขุนนางกับลาวต้องผ่านบ้านแม่ซี การค้าเหล่านี้อยู่ในมือของพวกฮ่อ ซึ่งจะเดินทางผ่านลงมากลุ่มละ 20-100 คน บรรดาชาวฮ่อไม่เพียงแต่จะนำสินค้าจากดินแดนของตนอันได้แก่เส้นไหมและแป้ง เป็นส่วนใหญ่มาขายแล้ว ยังรับส่งสินค้าให้กับคนอื่น ๆ อีกด้วย โดยจะเดินทาง

จากเชียงรายไปยังเชียงใหม่ จากนั้นก็จะเดินทางต่อไปยังมะละแหม่ง เพื่อนำสินค้าจากมะละแหม่งกลับมายังเชียงใหม่... (Chantharawitan, 1996: 144)

2. บันทึกการเดินทางของ นายเซอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ นักธรณีวิทยาชาวอังกฤษ ลูกจ้างของรัฐบาลสยามในกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา เขาได้เดินทางขึ้นมาจากเขตภาคเหนือเพื่อตรวจสอบทางธรณีวิทยาเสนอต่อรัฐบาลสยาม ได้เขียนบันทึกเล่าเรื่องการเดินทางของกลุ่มพ่อค้าในระหว่างการเดินทางจากเมืองน่านขึ้นไปยังเมืองเชียงของไว้ดังนี้

...นอกจากกำแพงอิฐสีแดงของเมืองน่าน... ข้าพเจ้าได้เห็นเรือขนส่งจำนวนมากบรรทุกฝ้ายมา และมีอีกหลายลำที่กำลังล่องไปทางใต้...และเมืองระหว่างทางจากน่านไปเชียงของ เขาได้พบคาราวานสินค้าต่างๆ เช่น ที่เมืองงอม ได้พบพวกฮ่อและขบวนล่อบรรทุกสินค้ามาจากทางเหนือ... เมื่อเดินทางขึ้นไปตอนบนของห้วยซาเกง (Houy Saking) พบวัวบรรทุกของ 4 ตัว เดินมาตามทาง... ที่เมืองเชียงเลน พวกเราพบพ่อค้าจำนวนมากขนสินค้าเดินทางมาจากทางเหนือ ดูหน้าตาคล้ายชาวพม่า... (Thongtan, 2001: 44, 47, 55)

จากภาพการค้าที่คึกคักดังที่กล่าวมาแล้ว นำมาสู่ข้อสันนิษฐานว่าบนเส้นทางคมนาคมแต่ละเส้นคงจะมีเมืองต่างๆ ที่ทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองภายในกับภายนอกพื้นที่ดังจะเห็นได้จากผลสรุปการศึกษา เรื่องเวียงเทิง ของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

...เวียงเทิงนี้ตั้งอยู่ในจุดศูนย์กลางการคมนาคม เพราะถ้าเดินทางข้ามบริเวณเขาเตี้ยๆ ในทางทิศตะวันตกก็จะลงสู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำลาว อันมีเวียงชัยเป็นสำคัญ ต่อจากนั้นก็ข้ามแม่น้ำลาวไปยังเมืองเชียงรายในลุ่มแม่น้ำกกได้ เข้าใจว่าการติดต่อระหว่างเทิง เชียงคำ กับเมืองเชียงรายที่จะต่อไปยังเชียงแสนหรือแม่สายนั้นคงจะผ่านมาทางเวียงชัยตามที่กล่าวมานี้... (Wongthet, 1995: 108)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อปีแอร์ โอรีต ผู้ช่วยที่ปรึกษากฎหมายชาวเบลเยียม เดินทางจากเชียงรายไปยังเมืองเทิงยังต้องผ่านพื้นที่นี้ด้วย

...วันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2440 ออกจากเชียงรายตอนเที่ยงครึ่ง เดินทางผ่านแม่น้ำลาวเมื่อบ่าย 2.30 น. อากาศเลว มีฝนตกทึม และเมฆลอยต่ำ... วันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2440 พักที่บ้านเชียงเคียน... วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2440 ออกเดินทาง 5.30 น. ทางเดินตัดเข้าไปในป่าและหนทางสะเดก... 11.00 น. มาถึงบ้านงมีศาลาปลูกไวรรับรองข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าตัดสินใจไม่หยุดพักจนกว่าจะถึงเมืองเทิง ในวันนี้ บ่าย 2 โมง 50 นาที เราถึงฝั่งแม่น้ำอิงต้องใช้เรือข้าม คนส่วนใหญ่ของเมืองเทิงอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำ... (Chantharawitan, 1996: 148-149)

สันนิษฐานว่าเวียงเชียงรุ่ง คงจะทำหน้าที่เป็นเมืองเชื่อมต่อกับเมืองต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะเวียงเชียงรุ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำลาว และอยู่ห่างจากบริเวณสบกกเพียง 2500 เมตร (Ditsayadet et al., 1982 : 3) เท่านั้น สบกกคือบริเวณที่แม่น้ำลาวไหลลงแม่น้ำกกซึ่งเป็นแม่น้ำที่เชื่อมต่อระหว่างเชียงรายกับเชียงแสน ฉะนั้นพื้นที่นี้จึงเป็นพื้นที่สำคัญที่เป็นแหล่งรวมของกลุ่มคนที่เดินทางมาตามลำน้ำทั้งสอง

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงจุดเชื่อมระหว่างแม่น้ำกกและแม่น้ำลาว

เมื่อพิจารณาการเลือกทำเลในการตั้งเวียงเชียงรุ่ง พบว่าผู้ตั้งเมืองมีความชาญฉลาดมาก เพราะเวียงเชียงรุ่งตั้งอยู่บนเนินคล้ายหลังเต่า ทำให้น้ำไม่ท่วมเมืองต่างๆ ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำลาวและใช้แม่น้ำลาวเป็นคูเมืองทางทิศตะวันตก การสร้างเมืองโดยมีคูน้ำคันดินถึง 3 ชั้น และคูเมืองแต่ละชั้นค่อนข้างกว้างและลึกกล่าวคือ คูเมืองชั้นนอกลึกประมาณ 2 เมตร กว้าง 12 เมตร คูเมืองชั้นกลางลึก 5-7 เมตร กว้าง 30 เมตร และชั้นในลึก 3 เมตร กว้าง 14 เมตร ความลึกของคูเมืองแต่ละชั้น ทำหน้าที่ในการชะลอไม่ให้น้ำท่วมในเวลาหน้าน้ำ และเป็นพื้นที่เก็บกักน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้งได้ นอกจากนี้คูเมืองเหล่านี้ยังกว้างพอที่จะใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเข้าถึงตัวเมืองได้

นอกจากนั้นมีข้อที่น่าสังเกตคือ คันดินแต่ละชั้นค่อนข้างกว้าง คือคันดินระหว่างชั้นในและชั้นกลางกว้างประมาณ 650 เมตร คันดินระหว่างชั้นกลางและชั้นนอกกว้างประมาณ 182 เมตร (Ditsayadet et al., 1982: 5) สันนิษฐานว่าบริเวณคันดินนี้อาจจะเป็นพื้นที่เพาะปลูกหรืออยู่อาศัยได้ในช่วงที่มีไช้หน้าน้ำ นอกจากนี้ภายในตัวเมืองก็มีขนาดกว้างมากถึง 500-600 ไร่ ทำให้สามารถรองรับการอยู่อาศัยของชุมชนได้ไม่น้อยเลยทีเดียว

ฉะนั้นหากดูจากสภาพภูมิประเทศและการคัดเลือกทำเลการตั้งเมือง สันนิษฐานว่าพื้นที่นี้คงจะมีความอุดมสมบูรณ์และสามารถรองรับผู้คนได้เป็นจำนวนมาก กลุ่มคนเหล่านี้ อาจจะมีทั้งคนที่ตั้งถิ่นฐานถาวรและกลุ่มที่เดินทางไปมาแล้วแวะพักที่เวียงเชียงรุ่ง

ก่อนไปถึงจุดหมายปลายทาง หลักฐานที่สนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวคือ หลักฐานต่างๆ ที่พบในบริเวณเวียงเชียงรุ่ง ซึ่งประกอบด้วย

1. โบราณสถาน-วัตถุที่เกี่ยวข้องในศาสนา คือ กองอิฐ พระพุทธรูปหินทราย 4 องค์ และใบเสมาหินทราย 3 ชั้น การพบกองอิฐหลายแห่งและพระพุทธรูปหินทราย 4 องค์ แสดงให้เห็นว่าภายในเวียงเชียงรุ่งมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน และอาจจะมากกว่า 1 วัด เพราะกองอิฐบางกองตั้งอยู่ห่างกันเกินกว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างภายในสถานที่เดียวกันได้ หลักฐานที่กล่าวสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานนี้คือ จารึกที่พบภายในเวียงเชียงรุ่ง ได้กล่าวถึงชื่อพระสงฆ์ที่วัดเวียงเชียงรุ่ง ...เจ้าเถรพุทธรักขิตเชียงรุ่ง... และการสร้างอุโบสถ พร้อมกับการถวายกัลปนาของหมื่นขวา "...ตนกูหมื่นขวามาทำบุญที่นี้ หื้อตั้งสังฆสีมา แล้วตาย จึงฝังหินจารึกนี้ไว้แก่นางหลวงนี้แล..." (Thongchai, 2011: Appendix 6.1)

เข้าใจว่าวัดนี้น่าจะเป็นวัดขนาดใหญ่และมีความสำคัญมาก ทั้งนี้เนื่องจากการมีการทำบุญถวายกัลปนาที่วัดแห่งนี้พบว่า มีพระสงฆ์เข้าร่วมถึง 10 รูป และแต่ละรูปเป็นพระผู้ใหญ่แทบทั้งสิ้น เช่น มหาสามีป้ารวก เจ้าเถรโสมวัดมหานาม เจ้าเถรสูวัดป่าหลวง เจ้าเถรญาณสุนทรวัดหมื่นยอด มหาเถรญาณก้าเพียนวัดสันขอบ เจ้าเถรโณมาทัดสี วัดพันพอน เจ้าเถรสังฆะโพธิวัดดอนนา เจ้าเถรพุทธรักขิตเชียงรุ่ง เจ้าเถรธรรมสาบ้านท่า และมหาสามีเจ้าดอนยาง (Thongchai, 2011: Appendix 6.1)

นอกจากนั้นในรายชื่อผู้ถวายกัลปนา ก็ล้วนเป็นคนสำคัญ เช่น หมื่นขวาผู้ปกครองเวียงเชียงรุ่ง และ "นางหลวง" "...ส่วนบุญ(ของ)นางหลวง เพื่อจักให้ผลจำเริญแก่มหाराชา เจ้าแผ่นดิน ยังหลานมันสี่คน ผู้หนึ่งชื่อพ่อน้อย ผู้หนึ่งชื่อเชียงบุญ ผู้หนึ่งชื่อยีสอง ผู้หนึ่งชื่อสนอม เขากับนี้ไว้หื้อรักษาพระพุทธรูปเจ้า ที่นี้แล..." (Thongchai, 2011: Appendix 6.1) แม้นางหลวงคนนี้อาจจะได้หมายถึงพระมเหสีของผู้ปกครองที่เชียงใหม่ก็ตาม แต่น่าจะหมายถึงบุคคลที่มีความสำคัญทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ จึงสามารถถวายกัลปนาคอนให้กับวัดได้

การพบใบเสมาหินทรายขนาดใหญ่ 3 ชั้น และการที่หมื่นขวา "...หื้อตั้งสังฆสีมา..." แสดงให้เห็นว่ามีการสร้างอุโบสถหรือโบสถ์ที่วัดแห่งหนึ่ง ทั้งนี้เพราะใบเสมาเป็นเครื่องหมายบอกอาณาเขตของพระอุโบสถ วัดนั้นน่าจะเป็นวัดเวียงเชียงรุ่งก็เป็นได้ ทั้งนี้เพราะใบเสมาทั้ง 3 นี้พบบริเวณเดียวกับจารึกวัดเวียงเชียงรุ่งที่เล่าเรื่องการทำบุญของหมื่นขวา

2. ชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งพบเป็นจำนวนมากมีทั้งเครื่องปั้นดินเผาที่นำเข้ามาจากพื้นที่อื่น เช่น เครื่องปั้นดินเผาจากกลุ่มเตาเกาะน้อย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และเครื่องปั้นดินเผาจากกลุ่มเตาล้านนา ประกอบด้วย กลุ่มเตาเวียงกาหลง กลุ่มเตาพะเยา และกลุ่มเตापาน รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผาจากกลุ่มเตาจีนและ

กลุ่มเตาพื้นบ้าน ซึ่งอาจจะผลิตในพื้นที่นี้หรือสั่งเข้ามาจากแหล่งผลิตอื่น (Thongchai, 2011: Appendix 7) ชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้สามารถแยกตามประโยชน์ใช้สอยได้ดังต่อไปนี้

2.1 เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นจาน ชาม ถ้วย หม้อ และไห เป็นที่น่าสังเกตว่าเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มเครื่องมือเครื่องใช้นั้นพบภาชนะในกลุ่มจานชามและถ้วยน้อยมากเมื่อเทียบกับกลุ่มภาชนะพวกไห ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้มีได้หมายความว่า ในพื้นที่ที่มีคนอยู่อาศัยน้อย ทั้งนี้เพราะมีหลักฐานว่าชาวล้านนาบางกลุ่มมักจะไม่ใช่จานชามและถ้วยในการรับประทานอาหาร

...เรื่องมีดและช้อนส้อมนั้นไม่ต้องพูดถึงเหมือนกับเรื่องจาน เพราะไม่มีการใช้กันเลย คนจนมักมีใบตองอยู่ใกล้มือสำหรับใช้แทนถ้วยชาม เมื่อใช้เสร็จแล้วก็โยนทิ้งไปได้โดยไม่ต้องกังวลถึงการชำระล้างและการเสียเงินเสียทอง.. (Phantharangsi and Theekhara, 2007: 282)

สันนิษฐานว่ากลุ่มคนที่ใช้จาน ชาม และถ้วย คงจะเป็นกลุ่มคนชั้นสูงและคนมีฐานะทางเศรษฐกิจดี รวมทั้งกลุ่มพระสงฆ์ ทั้งนี้เนื่องจากการสำรวจแหล่งโบราณสถานที่เป็นวัดร้าง มักจะพบเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มจาน ชาม ถ้วยและภาชนะอื่นๆ เป็นจำนวนมาก เข้าใจว่าเครื่องใช้เหล่านี้คงจะถวายเพื่อเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันของพระสงฆ์และถวายเป็นพุทธบูชาให้กับวัดด้วยการฝังไว้ใต้ฐานเจดีย์ วิหาร และโบสถ์ เป็นต้น

ในทางกลับกันการพบชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผากลุ่มไหเป็นจำนวนมาก น่าจะแสดงให้เห็นถึง การรวมกลุ่มของคนเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะไหเป็นภาชนะสำคัญภายในครัวเรือน “...เครื่องใช้ในบ้านมีเพียงหม้อ ไห กระทะ ทำด้วยดินเผาแบบพื้นเมือง...” (Phantharangsi and Theekhara, 2007: 282) ไหเป็นภาชนะสำหรับเก็บน้ำและอาหาร เช่น ปลา ร้า และเกลือ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันของคนล้านนา ดังจะเห็นได้จาก เมื่อ คาร์ล บ็อก เดินทางมาถึงเชียงราย เขาเล่าว่า ปลา ร้า และเกลือ เป็นอาหารที่สำคัญมากของชุมชนแถบนี้

...กลิ่นอาหารที่แพร่กระจายกลบกลิ่นอื่นๆ หมดคือ กลิ่นคาวปลา ซึ่งเหมือนกับพวกสเปนที่ไม่เคยขาดอาหารประเภทมีกลิ่นกระเทียม ที่มีกลิ่นอย่างนี้ก็เพราะอาหารทุกอย่างจะต้องเจือปลาเน่าที่พวกพม่าเรียกว่า งาปี (ปลาร้า?) อยู่เสมอ ...ข้าวที่กินส่วนมากมักจะต้มหรือ นึ่ง ใส่กระซุกเล็กๆ ยกมาให้แต่ละคนเป็นรายตัว และมักมีเกลือเม็ดยกมาต่างหากด้วย มีหลายคนเอาเกลือติดตัวไว้เป็นประจำ แล้วใช้มือหยิบข้าวจากกระชุปั้นเป็นก้อน แล้วจิ้มปลาร้าหมื่นหรือแกลง... (Phantharangsi and Theekhara, 2007: 282)

2.2 ตะเกียงแขวน เครื่องปั้นดินเผากลุ่มนี้พบเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นของกลุ่มเตापาน ตะเกียงเหล่านี้อาจจะใช้ในบ้านของผู้มีฐานะหรือวัดก็ได้ แต่แสงไฟจากเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการมีชุมชนอาศัยอยู่ในพื้นที่ และเป็นจุดหมายของคนเดินทางที่ผ่านไปมาในช่วงเย็นถึงค่ำได้แวะพักก่อนเดินทางต่อไปในวันรุ่งขึ้น

ภาพที่ 6 ตะเกียงแขวน พบที่วัดเวียงเชียงรุ่ง กลุ่มเตาล้านนาที่ผลิตตะเกียงแขวนมาก คือ กลุ่มเตापาน และเวียงกาหลง

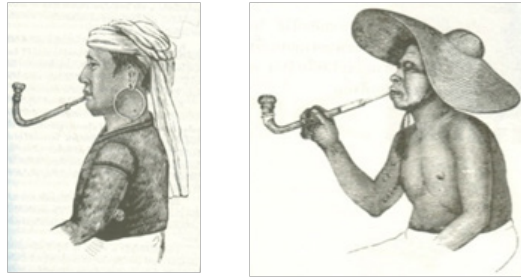
2.3 กล้องยาสูบหรือกล้องบุยา ในรายงานของ เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิท นักธรณีวิทยาชาวอังกฤษที่เข้ามาในล้านนาในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวว่า พวกที่ใช้กล้องยาสูบเหล่านี้เป็น “...พ่อค้าที่มาจากทางเหนือคล้ายชาวพม่า พวกเขาสูบยาจากกล้องยาวๆ สวมกางเกงสีน้ำเงิน...” (Thongtan, 2001: 55)

ภาพที่ 7 กล้องยาสูบ พบที่วัดเวียงเชียงรุ่ง กล้องยาสูบแบบนี้พบทั่วไปในเมืองต่างๆ ภายในอาณาจักรล้านนา แต่ปัจจุบันยังไม่ทราบว่ากล้องยาสูบเหล่านี้มีแหล่งผลิตอยู่ที่ใดแน่

ในขณะที่คาร์ล บ็อกกล่าวว่า คนเมือง พวกเงี้ยวและหญิงชาวมูเซอร์นิยมใช้กล้องยาสูบ “...ชาวเหนือนิยมสูบยาด้วยกล้องสูบก้นทุกเพศทุกวัย...” (Fine Arts, Department, 1975: 102) จากหลักฐานดังกล่าวนี้ สันนิษฐานว่าในเวียงเชียงรุ่ง คงจะเป็นแหล่งรวมของผู้คนจากที่ต่างๆ อาจจะเข้าตั้งถิ่นฐาน หรือแวะพักค้าขายแล้วเดินทางต่อไปยังที่อื่น

อนึ่งการพบโบราณวัตถุที่มีใช้เป็นที่ผลิตในพื้นที่ แต่เป็นของที่ผลิตจากพื้นที่ต่างๆทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร แสดงให้เห็นว่าเวียงเชียงรุ่งเป็นที่รวมของผู้คนจากที่ต่างๆซึ่งนำของเหล่านั้นเข้ามา

ภาพที่ 8 - 9 ผู้หญิงมูเซอ (ซ้าย) ผู้ชายเงี้ยว (ขวา) (Phantharangsi and Theekhara, 2007: 279, 169)

เวียงเชียงรุ่งในระบบการปกครองของล้านนา

ล้านนาแบ่งการปกครองออกเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

1. **ศูนย์กลาง** หมายถึง หน่วยการปกครองสูงสุด ตั้งอยู่ที่เชียงใหม่อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และแนวความเชื่อ

2. **เมือง** หมายถึง หน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคที่มีอำนาจรองลงไปจากศูนย์กลาง ประกอบด้วยเมืองต่างๆ ดังนี้คือ ลำพูน ลำปาง ฝาง พะเยา เชียงราย และเชียงแสน สำหรับผู้ปกครองในระดับเมืองนั้น หากเป็นเมืองสำคัญ ศูนย์กลางจะส่งเชื้อพระวงศ์ออกไปปกครอง ส่วนเมืองอื่นๆ อาจเลือกเชื้อสายผู้ปกครองเมืองเดิมหรือส่งขุนนางที่ไว้พระทัยเข้าไปปกครอง

3. **พินนา** หมายถึง หน่วยการปกครองที่อยู่ภายใต้ศูนย์กลางและเมือง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ทั้งศูนย์กลางและเมืองมีพินนาเป็นบริวาร ดังจะเห็นได้จากเมื่อพระยาแสนภูทรวงสร้างเมืองเชียงแสน พระองค์ได้กำหนดให้เชียงแสนมีพินนาเป็นบริวาร 32 พินนา (Chotesukrat, 1977: 38)

ในแต่พินนามีผู้ปกครองตำแหน่งหมื่นดูแล เช่น หมื่นเรื่องปกครองพินนาท่ากาน หมื่นทวารปกครองพินนาทวาร เป็นต้น หน้าที่ของพินนาคือ ส่งส่วยและกำลังคนให้กับเมืองที่ขึ้นอยู่กับ เช่น “...ส่วยเจ้าทั้งหลาย ก็ยื่นถวายเจ้าตนกินเมือง” หรือ “...คนส่วยเข้าหื้อไว้กับแคว้น สิ่งสินอากรอันเป็นส่วยเข้าเท่ารู้เอากับเจ้าแคว้น...” และเมื่อมีการทำสงครามพวกพินนาต่างๆ จะถูกเกณฑ์มาช่วยในการทำสงคราม “...ยามนั้นผู้กินเมืองเชียงแสนจัดเครื่องลูกพินนา 130,000 เครื่อง” (Chotesukrat, 1977: 38)

4. **บ้าน** หมายถึง หน่วยการปกครองที่อยู่ภายใต้พินนา ส่วนใหญ่แล้วบ้านมักจะไม่ค่อยสัมพันธ์กับเมืองและศูนย์กลางมากนัก คำสั่งจากส่วนกลางที่เข้ามาสู่บ้านนั้นจะผ่านมายังเมืองสู่พินนา และส่งเข้ามาในหมู่บ้านอีกต่อหนึ่ง

เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์และความสำคัญของพื้นที่ตั้งที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น

ทำให้เวียงเชียงรุ่งถูกกำหนดให้เป็นพันทนาหนึ่ง เรียกว่าพันทนาเชียงรุ่ง ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในสมัยพระเจ้าติโลกราช เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ที่เมืองเชียงใหม่ ได้โปรดให้นายร้อยก้อนทองมาเป็นหมื่นขวาที่พันทนาเชียงรุ่ง “...ในกาละเมื่อ พญาผู้ชื้อท้าวติโลกะติลกสารราชาธิปัตติศรีธรรมิกะจักะวัตติราชเจ้า เสวยในเมิงเนาวะชาติบุรีเชียงใหม่ ใส่กุญชื้อ ร้อยก้อนทองมาเป็นหมื่นขวาในพันทนาเชียงรุ่ง...” (Thongchai, 2011: Appendix 6.1)

ข้อความดังกล่าวปรากฏในจารึกวัดเวียงเชียงรุ่งซึ่งเป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรเพียงชิ้นเดียวที่กล่าวถึงเวียงเชียงรุ่ง ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อตรวจสอบเอกสารต่างๆ ไม่พบชื่อ “เวียงเชียงรุ่ง” ปรากฏอยู่ในเอกสารใดๆ เลย แม้เมื่อตรวจสอบรายชื่อพันทนาของเชียงแสน เชียงราย และพะเยาก็ไม่พบชื่อพันทนาเชียงรุ่งอยู่ในรายชื่อพันทนาของเมืองทั้งสามเช่นกัน ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าเวียงเชียงรุ่งเพิ่งจะตั้งขึ้นเป็นพันทนาในสมัยพระเจ้าติโลกราช

เวียงเชียงรุ่งในบริบทของเมืองในเขตภูมิภาคตอนบน

เวียงเชียงรุ่งในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22

...ศรีสิทธิจงจำเรียว ในกาลเมื่อพญาผู้ชื้อท้าวติโลกะติลกสารราชาธิปัตติศรีธรรมิกจักรวรรดิราชเจ้า เสวย(ราชย์) ในเมืองเนาวะชาติบุรีศรีเชียงใหม่ ใส่ กุญชื้อ ร้อยก้อนทอง มาเป็นหมื่นขวา ในพันทนาเชียงรุ่งนี้ เมื่อปีรายนัน เดือน 11 แรม 2 ค่ำ ไทย (ว่า) วันเบิกใจเม็ง (ว่า) วันพฤษหส์...ในปีเบิกเส็ด เดือน 4 แรม 5 ค่ำ ไทย (ว่า) วันเมืองเป้าตนมุมีนขวามาทำบุญที่นี้... (Thongchai, 2011: Appendix 6.1)

ข้อความที่ปรากฏในจารึกวัดเวียงเชียงรุ่งข้างต้น แสดงให้เห็นว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2019 และพ.ศ. 2024 ได้ปรากฏพันทนาเชียงรุ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณไม่ห่างจากสบลาวมากนัก และเข้าใจว่าจะเป็นพันทนาที่สำคัญไม่น้อย ทั้งนี้เพราะเมื่อดูจากจำนวนพระสงฆ์ที่เข้าร่วมในพิธี “...ทำบุญตั้งสังฆสีมา...ฝั่งหินจารึก...” กับหมื่นขวาเจ้าพันทนาเชียงรุ่งมีถึง 11 องค์ และส่วนใหญ่ล้วนเป็นพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่แทบทั้งสิ้น เช่น พระมหาสามีมืด ป่ารวกและมหาสามีมืดดอนยาง เป็นต้น

นอกจากจารึกดังกล่าวแล้วยังพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีอื่นๆ ที่มีอายุสอดคล้องกับจารึกหลักนี้ด้วย เช่น

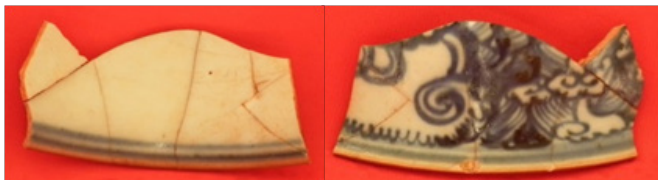
1. พระพุทธรูป พระพุทธรูปที่พบในเวียงเชียงรุ่งมี 4 องค์ เป็นพระพุทธรูปหินทราย ประทับนั่ง ปางมารวิชัย สกุลช่างพะเยาอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 21

2. เครื่องปั้นดินเผา ประกอบด้วย

- 2.1 เครื่องปั้นดินเผาจากกลุ่มเตาเกาะน้อย สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 (Pinsri et al., 1992: 116)

2.2 เครื่องปั้นดินเผาจากกลุ่มเตาล้านนา ประกอบด้วย เครื่องปั้นดินเผาจากกลุ่มเตापาน พะเยา และเวียงกาหลง สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20-24 (Thongchai, 2011: Appendix 6.1)

2.3 เครื่องปั้นดินเผาจีน ชนิดลายคราม (ชนิดเขียนลวดลายสีน้ำเงินได้เคลือบ) ซึ่ง ดร.ปวีรวิรัต ธรรมปริชากร (หัวหน้าแผนกวิจัย และส่งเสริมการศึกษา พิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) อธิบายว่า เป็นเครื่องปั้นดินเผา จากกลุ่มเตาจิ่งเต๋อเจิ้น มณฑลเจียงซี สมัยราชวงศ์หมิง รัชสมัยจักรพรรดิเจินจงถึงรัชกาลจักรพรรดิเทียนชุ่น สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20

ภาพที่ 10 เครื่องปั้นดินเผาจีนสมัยราชวงศ์หมิง ชนิดเขียนลายใต้เคลือบสีน้ำเงิน พบที่เวียงเชียงรุ่ง ปัจจุบันจัดแสดงที่วัดเวียงเชียงรุ่ง

เวียงเชียงรุ่งก่อนรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช

จากหลักฐานที่ได้จากขุดค้นทางด้านโบราณคดีพบว่า ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-อิง-โขง มีการอยู่อาศัยของชุมชนมาตั้งแต่สมัยหินเก่าแล้ว เนื่องจากการขุดค้นทางโบราณคดีของวีรพันธ์ มาลัยพันธ์ุ และนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำคำ ท้องที่อำเภอเชียงแสน ได้พบเครื่องมือหินกะเทาะแบบขูดสับและสับตัด (chopper-chopping tools) ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในราว 200,000-10,000 ปีมาแล้ว (Fine Arts, Department, 1996: 43) เครื่องมือดังกล่าวจัดเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ของชุมชนในสมัยหินเก่าและหินกลางหรือในสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย ซึ่งเป็นสมัยของชุมชนที่ดำรงชีวิตด้วยการร่อนแร่หาของป่าล่าสัตว์และยังไม่ได้ตั้งถิ่นฐานถาวร (hunting and food gathering) สันนิษฐานว่าการรวมกลุ่มมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก อาจจะเพียง 1-2 ครอบครัวเท่านั้น เพื่อให้การเคลื่อนย้ายมีความคล่องตัว

จากชุมชนร่อนแร่และดำรงชีพด้วยการหาของป่าล่าสัตว์ พัฒนามาสู่ชุมชนทำเกษตรกรรม มีการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยถาวร แต่ไม่มีหลักฐานว่าชุมชนเกษตรกรรมเหล่านี้มีความต่อเนื่องมาจากชุมชนหาของป่าล่าสัตว์หรือไม่ แต่จากหลักฐานที่พบ ทำให้ทราบว่าชุมชนทำเกษตรกรรมตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้ การตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยมีลักษณะกระจายอยู่ทั่วไป ทั้งบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ และบริเวณที่ราบเชิงเขา

การรวมกลุ่มน่าจะมีจำนวนมากขึ้นในแต่ละกลุ่ม

การปรากฏตัวของชุมชนสมัยนี้อธิบายได้จากการพบเครื่องมือหินขัดและเครื่องประดับหินที่พบในพื้นที่ เช่น มีดหินที่บ้านร่องเบือนอก ตำบลห้วยสัก อำเภอเมือง เครื่องมือหินขัดคล้ายสิ่วที่บ้านหนองบัว ตำบลผางาม อำเภอเวียงชัย เครื่องมือหินขัดคล้ายใบหอกและขวานที่อำเภอแม่จัน เครื่องมือหินขัดที่พบทั่วไปในบริเวณที่เป็นเนินเขาเตี้ยๆ ในเขตจังหวัดเชียงราย รวมทั้งชิ้นส่วนกำไลหิน ที่พบที่บ้านต้นอ้าย อำเภอแม่จัน และโกลนแผ่นหินที่นำมาเจาะเพื่อทำกำไลหิน จากแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ ตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นต้น (Fine Arts, Department, 1996: 22-25)

เครื่องมือหินขัดเหล่านี้นับเป็นเครื่องมือของชุมชนทำการเกษตรในยุคแรกๆ เครื่องมือหินเหล่านี้ ถูกนำมาฝนและขัดจนคม เพื่อใช้ในกิจกรรมการเพาะปลูกและใช้ในครัวเรือน

หลักฐานอีกกลุ่มของชุมชนทำการเกษตร คือ กลองมโหระทึกสำริดหรือกลองกบ ซึ่งพบที่เวียงหนองล่อง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย (ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย) สันนิษฐานว่ากลองมโหระทึกเหล่านี้นอกจากใช้ในการทำสงครามแล้ว ยังใช้ในพิธีขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ฉะนั้นการพบกลองสำริดจึงสอดคล้องกับการทำมาหากินของคนในพื้นที่นี้ที่มีวิถีทำกินอยู่กับการเกษตรซึ่งต้องอาศัยน้ำจากธรรมชาติหรือน้ำจากฟ้า

ต่อจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-อิง-โขง ได้ก้าวเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นยุคของการรวมตัวกันเป็นเมือง ในตำนานปรากฏเมืองต่างๆ ในแถบนี้มากมายหลายเมือง เช่น เมืองสุวรรณโคฒ์และเมืองโยนกนาคนครหรือนาคนครหรือสิงหนวัตินคร แม้ว่าจะไม่พบหลักฐานของเมืองเหล่านี้มากนักพบแต่เพียงเรื่องเล่าในตำนาน แต่สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการมีชุมชนอาศัยอยู่แล้วในพื้นที่นี้

การพัฒนาอีกขั้นที่สำคัญคือ การตั้งแคว้นหริธนครเงินยาง โดยลวจังกราช แคว้นดังกล่าวนี้นับเป็นฐานอำนาจสำคัญในการก่อรูปของอาณาจักรล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19

ในปัจจุบันนี้ยังไม่สามารถระบุได้ว่า เมืองหริธนครเงินยาง ตั้งอยู่ที่ใดแน่ จิตร ภูมิศักดิ์ สันนิษฐานว่า เมืองนี้ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย (Phumisak, 1976: 117)

จากเมืองหริธนครได้มีการขยายเมืองออกไปในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-อิง-โขงอย่างกว้างขวาง ในรูปของการสร้างบ้านแปงเมือง และเมืองต่างๆ เหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นฐานอำนาจสำคัญในการก่อรูปอาณาจักรล้านนาของพระยามังราย พัฒนาการทางการเมืองที่สำคัญของแคว้นหริธนครเงินยางประกอบด้วย

1. การแยกตัวออกไปตั้งเมืองภูกามยาว สมัยขุนจอมธรรมได้มีการแยกตัวออกไปตั้งเมืองภูกามยาวในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง (Phraya Prachakit Korachak, 1972: 232) ภูกามยาวเป็นแคว้นที่มีความเข้มแข็งมาก จนสามารถแข่งขันอำนาจกับแคว้นหริถนนครเงินยางได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19

ผู้ปกครองที่สร้างความเข้มแข็งให้กับแคว้นภูกามยาวคือ พระยาเจือง โอรสของขุนจอมธรรม ในตำนานไม่ระบุเวลาที่พระยาเจืองมีอำนาจอยู่ในช่วงใด กล่าวแต่เพียงความยิ่งใหญ่ของพระยาเจือง เป็นที่น่าสังเกตว่าความยิ่งใหญ่ของพระยาเจืองนั้น มิได้ปรากฏเฉพาะในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-อิง-โขงเท่านั้น แต่พระยาเจืองยังเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในฐานะบรรพบุรุษของชุมชนต่างๆ ของเขตภูมิภาคตอนบนอีกด้วย

2. การตั้งอาณาจักรล้านนาในสมัยพระยามังราย พระยามังรายเป็นเชื้อสายที่สืบทอดโดยตรงมาจากลวจังกราชผู้ก่อตั้งแคว้นหริถนนครเงินยาง ทรงเป็นพระราชโอรสของพระยาลาวเม็งกับพระนางเทพคำชายพระธิดาเจ้าเมืองเชียงรุ้ง (สิบสองพันนา)

จากหลักฐานดังกล่าวในข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในเขตภูมิภาคตอนบนได้ปรากฏชุมชนมาแล้วตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาถึงสมัยประวัติศาสตร์ มีการรวมตัวตั้งเป็นเมืองขึ้นในบริเวณต่างๆ สันนิษฐานว่า เมืองเหล่านี้มิได้อยู่กันอย่างโดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์ติดต่อกันทั้งทางด้านการค้าและการทำสงครามแย่งชิงอำนาจ

ตัวอย่างของความสัมพันธ์ทางการค้า เช่น ตำนานเมืองพะเยา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจระหว่างชุมชนไตและชุมชนลัวะ ในตำนานเล่มนี้เล่าว่า ลัวะเป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตที่สูง มีอาชีพทำไร่ทำนามีรายได้จากการนำผลผลิตที่ได้ลงมาขายให้กับกลุ่มไต ซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองลุ่ม (Wichiankhiew, 1976: 1) หรือตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึง การค้าระหว่างเมืองหริภุญไชยกับเมืองฝาง (Chotesukrat, 1972: 11) เป็นต้น

ตัวอย่างของการทำสงครามแย่งชิงอำนาจ เช่น การขยายอำนาจของพระยาเจืองแห่งเมืองภูกามยาว หรือการทำสงครามเพื่อรวบรวมแคว้นหริถนนครเงินยางในสมัยพระยามังราย เป็นต้น (Chotesukrat, 1972: 11)

ในจำนวนเมืองต่างๆ ที่ตั้งขึ้นในเขตภูมิภาคตอนบนตามที่กล่าวมาแล้วนั้น อาจจะมิเวียงเชียงรุ้งรวมอยู่ด้วยก็ได้ ทั้งนี้เพราะโบราณวัตถุที่เก็บรวบรวมไว้ในวัดมีหลักฐานกลุ่มหนึ่งประกอบด้วย กลุ่มเครื่องมือหินขัด เครื่องมือที่ทำด้วยสำริด และเหล็ก ซึ่งเป็นกลุ่มเครื่องมือที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตาม การพบหลักฐานกลุ่มนี้อาจจะมีได้หมายความว่า มีการตั้งชุมชนที่นี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่มีหลักฐานบางชิ้นที่สามารถอธิบายได้ว่า บริเวณเวียงเชียงรุ้งมีการรวมตัวเป็นชุมชนมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 19 แล้ว หลักฐานเหล่านี้ประกอบด้วย

1. **ชิ้นส่วนของจาน-ชาม** ในกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาจีน ชนิดเซลาดอน 2 ชิ้น ที่ ดร.ปริวรรต ธรรมปริชากร กำหนดอายุว่า เครื่องปั้นดินเผาทั้งสองเป็นชิ้นส่วนของ จาน-ชามจากกลุ่มเตาหลงเฉียน (หลงฉวน) มณฑลเจ้อเจียง ผลิตภัณฑ์ในสมัยราชวงศ์หยั่น (หยวน) มีอายุอยู่ในราวกลาง-ปลายพุทธศตวรรษที่ 19

2. **จารึกวัดเวียงเชียงรุ่ง** ซึ่งพบบริเวณศาลเจ้าแม่คำแดง ด้านหน้า วัดเวียงเชียงรุ่ง จารึกหลักนี้เหลือข้อความเพียง 4 บรรทัด มีข้อความว่า

(1) บ . .

(2) . บบจจะจยา . .

(3) . เวทน๕า[บจจ]ย

(4)

ศรีเลา เกษพรหม และ อภิรตี เตชะศิริวรรณ อธิบายว่า ข้อความดังกล่าวเป็น บทสวดปะฏิภาจะสะมุปปาทะปาจะ ที่เริ่มด้วย “อะวิชชาปะจะยา สังขารา สังขาระ ปัจจะยา” . . . จบที่ “ทุกขักขันธัสสะ นิโรโธ โหติ”

สิ่งที่น่าสนใจของจารึกหลักนี้คือ ตัวอักษรที่จารึกเป็นอักษรธรรมล้านนาซึ่งมี รูปร่างที่ยังคงผสมผสานกับอักษรมอญโบราณ ซึ่งนิยมใช้กันในสมัยพระยามังราย (Thongchai, 2011: Appendix 6.2)

เวียงเชียงรุ่งในสมัยหลังพุทธศตวรรษที่ 22

จากโบราณวัตถุกลุ่มหนึ่งที่พบในวัดเวียงเชียงรุ่งแสดงให้เห็นว่า ในพื้นที่นี้มีชุมชนอาศัยอยู่ต่อเนื่องมาจนถึงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 โบราณวัตถุกลุ่มนี้คือ ก้อนอิฐขนาดต่างๆที่จารึกตัวอักษรและรูปสัตว์ (Thongchai, 2011: Appendix 6.3) ซึ่ง ทำนองเจ้าอาวาสกล่าวว่ามีพบเสมอเมื่อมีการถางป่าและขุดดินปลูกต้นไม้ จากการตรวจสอบ ตัวอักษรบนก้อนอิฐของศรีเลา เกษพรหมและอภิรตี เตชะศิริวรรณ เจ้าหน้าที่คลังข้อมูล ล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่าตัวอักษรเหล่านี้น่าจะมีอายุอยู่ในราว พุทธศตวรรษที่ 24-25

อายุของตัวอักษรบนก้อนอิฐเหล่านี้ดูจะสอดคล้องกับบันทึกการเดินทางของ ชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาทำกิจกรรมต่างๆในเขตภูมิภาคตอนบน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ตัวอย่างของชาวตะวันตกเหล่านี้ประกอบด้วย

1. **เฮอริเบิร์ต วาริงตัน สมิธ นักธรณีวิทยาชาวอังกฤษ** ข้าราชการ ชาวต่างประเทศในกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาของรัฐบาลสยาม ในระหว่างปี พ.ศ. 2438-2439 ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา มีหน้าที่รับผิดชอบงานสำรวจและ ตรวจสอบแหล่งแร่ในเมืองต่างๆเมื่อมีผู้มาขออนุญาตขุดและทำเหมืองแร่

ในปี พ.ศ. 2435 เขาได้รับมอบหมายจากรัฐบาลสยามให้ดำเนินการสำรวจ

ภูมิประเทศในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือและบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนเพื่อตรวจสอบแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุทุกแห่งที่สามารถรวบรวมได้ในการเดินทางครั้งนี้ เขาเริ่มเดินทางจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาทางภาคเหนือก่อน ผ่านชยันนาท อูตรดิตถ์ พิษณุโลก น่าน เชียงของและข้ามแม่น้ำโขงไปยังเมืองหลวงพระบาง จากนั้นจึงเดินทางกลับกรุงเทพฯ โดยใช้เส้นทางผ่านเมืองหนองคายและโคราช (Thongton, 2001: 1)

2. คาร์ล บ็อค (Carl Bock) นักธรรมชาติวิทยาชาวอเมริกัน จุดประสงค์สำคัญในการเดินทาง คือ สืบสวนทางด้านภูมิศาสตร์และธรรมชาติวิทยาทางภาคเหนือในระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2424-มิถุนายน พ.ศ.2425 เขาเริ่มเดินทางจากกรุงเทพฯ ปากน้ำโพ กำแพงเพชร ระแหง ลำปาง เชียงใหม่ เชียงรายและเชียงใหม่ แล้วเดินทางกลับกรุงเทพฯ โดยใช้เส้นทางเดิม

3. ปีแอร์ โอว์ต นักกฎหมายชาวเบลเยียม ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเจ้าพระยาอภัยราชา(โรลัง จักแมงส์)ที่ปรึกษาทางด้านกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2440 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหนึ่งในคณะกรรมการอนุญาโตตุลาการ ขึ้นมาเชียงใหม่เพื่อสอบสวนคดีที่นายอีวี เคลเลตท์ รองกงสุลอเมริกันถูกทหารยามทำร้าย โดยทำงานร่วมกับนายจอห์น บาเรตท์ ราชทูต นายอีอีวี เคลเลตท์เป็นรองกงสุลที่ทางสหรัฐอเมริกาส่งมาประจำที่เชียงใหม่เพื่อคุ้มครองทรัพย์สินของหมอซึก อดีตหมอสอนศาสนาที่หันมาทำธุรกิจป่าไม้ ในขณะที่การพิจารณาคดีกำลังจะเสร็จสิ้นเขาได้รับคำสั่งจากพระยาอภัยราชาให้ออกไปเยี่ยมหัวเมืองต่างๆ ในเขตภาคเหนือและภาคอีสาน (Chanthorawithan, 1996: 33-37)

เป็นที่น่าสนใจว่าในบันทึกการเดินทางของชาวต่างประเทศเหล่านี้ นอกจากจะบันทึกเรื่องราวที่เป็นจุดประสงค์หลักของการเดินทางของแต่ละคนแล้ว พวกเขายังได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่พบเห็นตามเส้นทางที่ได้ผ่านไปมา เช่น ปีแอร์ โอว์ต บันทึกเรื่องการค้าของพวกฮ่อที่เมืองแม่ขี้ซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางตัดระหว่างเชียงใหม่และเชียงตุง และบันทึกถึงพ่อค้าชาวจีนที่ลำปาง “...เมืองลำปาง ยังมีชาวจีนจำนวนพอควรที่ทำการค้าขายอยู่...” (Chanthorawithan, 1996: 122 and 144) และเฮอริเบิร์ต วาริงตัน สมิธ เล่าเรื่องการเดินทางค้าขายของกลุ่มพ่อค้าบนเส้นทางระหว่างน่านถึงเชียงของ (Thongton, 2001: 44, 55) เป็นต้น

การสลายตัวของเวียงเชียงรุ่ง

สันนิษฐานว่าเวียงเชียงรุ่งค่อยๆ ร้างไปในช่วงทศวรรษที่ 2460 เมื่อทางรถไฟมาถึงลำปางและเชียงใหม่ตามลำดับ พร้อมกับ การตัดถนนเชื่อมต่อเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองและชุมชนต่างๆ และมีการนำรถยนต์เข้ามาใช้ แม้ว่าบางพื้นที่

รถยนต์ยังไม่สามารถเข้าถึงก็ตาม แต่การใช้ล้อเกวียน (วัวเทียมเกวียน) ก็เป็นอีกทางเลือกที่ดี ถึงจะไม่รวดเร็วเหมือนรถยนต์ก็ตามแต่ก็สามารถบรรทุกสินค้าได้ครั้งละมากๆ เหมือนการขนส่งด้วยรถยนต์ ด้วยเหตุนี้การคมนาคมทางบกจึงมีความเจริญเติบโตมากขึ้น ในขณะที่การคมนาคมทางน้ำค่อยๆ ลดบทบาทลง รวมทั้งการพักระหว่างทางก็มีความจำเป็นน้อยลงด้วย เมืองใดที่ถนนตัดผ่าน เมืองนั้นก็ยังคงมีบทบาทต่อไป เช่น เชียงดาว ผาง และเชียงราย ในขณะที่เมืองที่อยู่นอกเส้นทางค่อยๆ ร้างไปในที่สุด

สันนิษฐานว่า เมื่อการคมนาคมทางน้ำเริ่มลดบทบาทลง การเดินทางที่มีความสะดวกและเร็วขึ้น รวมทั้งการแวะพักระหว่างทางมีความจำเป็นน้อยลง ทำให้การเดินทางผ่านเวียงเชียงรุ่งลดน้อยลง เพราะเวียงเชียงรุ่งตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมทางน้ำ คือ น้ำกกและน้ำลาว อีกทั้งเวียงเชียงรุ่งเองก็มิได้เป็นแหล่งผลิตสินค้าหลักที่สำคัญ ฉะนั้นจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลให้ผู้คนค่อยๆ อพยพออกไป จนกลายเป็นเมืองร้างไปในที่สุด

ช่วงทศวรรษที่ 2490 ต่อเนื่องมาจนถึงปี 2500 มีผู้คนจากภาคอีสานอพยพหนีความแห้งแล้งจากชุมชนเดิมเข้ามาตั้งบ้านเรือนและทำไร่ทำนาอยู่บริเวณรายรอบวัดเวียงเชียงรุ่งเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเห็นว่าเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่มีผู้คนกล้าเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณวัดเวียงเชียงรุ่งเลย ปล่อยให้เป็นที่รกร้างว่างเปล่า มีไร่นาของชาวบ้านตั้งอยู่รายรอบ ที่เป็นเช่นนี้เพราะพวกเขาเชื่อว่าพื้นที่นี้มีความศักดิ์สิทธิ์ ลึกลับและน่ากลัวระคนกันไป

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2523 ได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งกับนายโกเมศ ชุนศรี ปลัดพัฒนาอำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย เข้าไปสำรวจในเวียงเชียงรุ่งทำให้ทราบว่าเป็นบริเวณที่เคยเป็นเมืองโบราณมาก่อน ทำให้มีความพยายามที่จะพัฒนาพื้นที่นี้โดยเริ่มจากในปี พ.ศ. 2524 ได้มีการจัดตั้งสำนักวิปัสสนาวิไลแก้วอุปการามเวียงเชียงรุ่ง ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นวัดเวียงเชียงรุ่ง ปัจจุบันวัดเวียงเชียงรุ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานจากกรมศิลปากร และจัดตั้งเป็นวนอุทยานประวัติศาสตร์เวียงเชียงรุ่ง

บทสรุป

“เวียงเชียงรุ่ง” ชุมชนบนเส้นทางการค้าในเขตภาคเหนือตอนบน : ศึกษาจากเครื่องปั้นดินเผาเวียงเชียงรุ่ง เป็นงานศึกษาโดยการบูรณาการหลักฐานชนิดที่เป็นลายลักษณ์อักษรและหลักฐานโบราณคดี (หลักฐานชนิดไม่เป็นลายลักษณ์อักษร) เข้าด้วยกัน การศึกษาด้วยวิธีการนี้เป็นแนวทางการศึกษาเรื่องเมืองโบราณในล้านนาที่สำคัญแนวทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะเมืองโบราณในล้านนาส่วนใหญ่และมักจะไม่มีพบหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงมากนัก แต่ในทางกลับกันมักจะพบหลักฐานทางโบราณคดี

เช่นเครื่องปั้นดินเผา ซากปรักหักพังของอาคารสถานที่ และชิ้นส่วนของพระพุทธรูป เป็นจำนวนมาก เวียงเชียงรุ้งก็เช่นเดียวกันพบหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพียงชิ้นเดียว คือจารึกวัดเวียงเชียงรุ้ง ซึ่งก็ได้อธิบายเกี่ยวกับเวียงแห่งนี้มากนัก แต่จากการสำรวจในบริเวณที่เป็นเวียงเชียงรุ้งได้พบทั้งเครื่องปั้นดินเผาจากกลุ่มเตาต่างๆ ทั้งล้านนา สุโขทัย และจีน ชิ้นส่วนของพระพุทธรูป และซากปรักหักพังของอาคาร ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถาน เมื่อนำหลักฐานเหล่านี้มาศึกษาร่วมกับสภาพที่ตั้งของเวียงและหลักฐานอื่นๆ ทั้งตำนาน จารึก และเอกสารชาวต่างชาติที่เดินทางผ่านเข้ามาในบริเวณใกล้เคียง ทำให้สามารถสรุปได้ว่าในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-25 เวียงเชียงรุ้งเป็นเมืองแหวะพักเมืองหนึ่งบนเส้นทางการค้าในเขตบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-ลาว มีทั้งผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยและแหวะพักเพื่อเดินทางต่อไปยังที่อื่น

อนึ่ง ในช่วงปี 2557-2558 ได้มีสำรวจวัดโบราณเวียงเดิม ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย ซึ่งตั้งอยู่ไม่ห่างวัดเวียงเชียงรุ้งมากนัก กล่าวคือสามารถมองเห็นวัดเวียงเชียงรุ้งได้จากวัดโบราณเวียงเดิมได้ชัดเจน สำหรับโครงการวัดโบราณเวียงเดิม ในขณะนี้อยู่ในระหว่างการเก็บและวิเคราะห์หลักฐาน ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกับหลักฐานที่พบในเวียงเชียงรุ้งคือมีทั้งจารึก เครื่องปั้นดินเผา พระพุทธรูป และซากปรักหักพังของอาคาร จากการทำงานไปได้ระยะหนึ่งทำให้ได้ข้อสรุปในเบื้องต้นว่า ในเขตภาคเหนือตอนบนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-ลาว เป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกระจายอยู่ทั่วไป แต่ละเมืองอาจทำหน้าที่เดียวกัน หรือต่างกันก็เป็นได้

References

- Chantharawithan, P. (Trans.). (1996). **Thai Lanna in the Reign of King Rama V (ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง)**. Bangkok: Plan Printing Co., Ltd.
- Chotesukrat, J. (Trans.). (1972). **Chiang Mai Chronicle (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่)**. Bangkok: Publication Committee of Historical Documents.
- Ditsayadet, P. et al. (1982). **Survey Report of Wiang Chiang Rung (Wiang Hung) Wiangchai District, Chiang Rai (รายงานการสำรวจเวียงเชียงรุ่ง (เวียงฮุ่ง) อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย)**. Academic Report 1 (5). (Typed Version).
- Fine Arts, Department. (1975). **Records of Relations Between Siam and Foreign Countries in the 17th Century Volume 1 (บันทึกสัมพันธ์ทวิภาคระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เล่ม: 1)**. Bangkok: Karn Sassana Printing House.
- Fine Arts, Department. (1987). **Thailand s Hundred Years Ago, from a Narrative: Carl Bock (เมืองไทยเมื่อหนึ่งร้อยปี จากบันทึกการเดินทางของคาร์ล บ็อค)**. Bangkok: Rungsilp Printing.
- Fine Arts, Department. (1990). **Chiang Rai Archaeology (โบราณคดีเชียงราย)**. Bangkok: Victory Powerpoint Co., Ltd.
- Fine Arts, Department. (1996). **Towns and Communities in Lanna (เมืองและแหล่งชุมชนในล้านนา)**. Bangkok: Idea Square.
- Hourte, P. (2003). **Thai Lanna in the Reign of Rama V (ล้านนาไทยสมัยพระพุทธเจ้าหลวง)**. Bangkok: Saitharn Publishing.
- Khunsi K. and Chuenchom, S. (2010). **Navarith Buddha Image of Wiang Chiang Rung Temple, Chiang Rai (พระพุทธรูปนวฤทธิวัดเวียงเชียงรุ่ง อำเภอเวียงเชียงรุ่ง จังหวัดเชียงราย)**. Printed on the occasion of the monastic boundary ceremony of Wiang Chiang Rung (Ancient City) 7 March 2010, Chiang Rai: Chanthiang Printing.
- Lanna Custom Law: Transliteration No. 3 (กฎหมายล้านนา: ภาคปริวรรตลำดับที่ 3)**. (1975). Chiang Mai: Sociology and Anthropology, Faculty of Social Science, Chiang Mai University.
- Phantharangsi, S. and Theekhara, A. (Trans. and Eds.). (2007). **Temples and Elephant: The Narrative Journey of Exploration Through Upper Siam**

- and Lao (ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง).** Bangkok: Matichon.
- Phumisak, C. (1976). **The Origin of Siamese, Thai, Laotian, and Khmer and Social Characteristics of Nationality Names (ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ).** Bangkok: Social Science and Humanities Textbook Project, Association of Social Science of Thailand.
- Pinsri, K. et al. (1992). **Sukhothai Pottery: the Development of Thai Potteries (เครื่องถ้วยสุโขทัย: พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย).** Bangkok: Amarin Printing Group Co. Ltd.
- Prachakitkorachak (Chaem Boonnark), Phraya. (1972). **Yonok Annals (พงศาวดารโยนก).** Bangkok: Phraepitthaya.
- Tanrattanakul, J. (Trans. and Ed.). (1994). **A Half Century among the Siamese and Lao: An Autobiography of the Reverend Daniel Macgilvary D.D. (กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว: อัตชีวประวัติของศาสตราจารย์ เดเนียล แมคกิลวารี่ ดี.ดี.).** Bangkok: Samakkisara.
- Thongchai, U. (2011). **Wiang Chiang Rung Pottery (เครื่องปั้นดินเผาเวียงเชียงรุ้ง).** Chiang Mai: Department of History, Faculty of Humanities, Chiang Mai University.
- Thongtan, P. (Trans. and Ed.). (2001). **Notes of a Journey on the Upper Mekong, Siam (บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบนประเทศสยาม).** Bangkok: Fine Art Department.
- Wichiankhiaw, A. (Transliterator). (1976). **Payao Chronicle National Archive Version (typed) (ตำนานเมืองพะเยาฉบับหอสมุดแห่งชาติ(พิมพ์ดีด)).**
- Wongthet, S. (1995). **History and Cultural Development of Payao (ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง).** Bangkok: Matichon.